

- Dufva (toim.), *Käänteitä ja käsitteitä. Näkökulmia kielitieteelliseen keskusteluun* s. 31–60. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1454. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KS = Kielitoimiston sanakirja. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus 2020. URN:NBN:fi:kotus-201433. <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>. Päivitetty 11.11.2020 (15.1.2021).
- LEINO, PENTTI 1993: *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LUODONPÄÄ-MANNI, MILLA – OJUTKAN-GAS, KRISTA 2020: Laadullinen aineis-topohjainen kielentutkimus. – Milla Luodonpää-Manni, Markus Hamunen, Reetta Konstenius, Matti Miestamo, Urpo Nikanne & Kaius Sinnemäki (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV* s. 412–441. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>.
- MÖTTÖNEN, TAPANI 2016: *Construal in expression. An intersubjective approach to cognitive grammar*. Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1902-5>.
- SALMINEN, JUTTA 2017: *Epäily vai epäily?* Jaettu polysemia ja lekseemikohtaiset tyypilliset käytöt. – *Sananjalka* 59 s. 217–243. <https://doi.org/10.30673/sja.66636>.
- SIIROINEN, MARI 2020: Murteiden sanastosta blogitekstien retoriikkaan. Helsingin yliopistossa valmistuneiden suomen kielen gradujen kehityslinjoja 1880–2019. Juhlaesitelmä Kotikielen Seuran vuosikokouksessa 17.9.2020. Esitelmän videotallenne: <https://www.helsinki.fi/unitube/video/a8b063e9-b53a-404d-af8e-71a1f2dabfc> (4.2.2021).
- VIRTANEN, MIKKO T. 2015: *Akateeminen kirja-arvio moniäänisenä toimintana*. Helsinki: Helsingin yliopisto. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1760-1>.
- VISK = HAKULINEN, AULI –VILKUNA, MARIA –KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Verkoversio. <http://scripta.kotus.fi/visk> URN:ISBN:978-952-5446-35-7.

Havaintoja kaunokirjallisuuden kielen tutkimuksen asemasta Virittäjän sivuilla viime vuosisadalla

Kaunokirjallisuuden kieli oli 1900-luvun alkupuolella Virittäjässä melko laajasti esillä tutkimuksen ja arvioinnin kohteena. Kauno- ja tietokirjallisuutta käsiteltiin myös kirjallisuustieteellisistä sekä henkilö- ja kulttuurihistoriallisista näkökulmista. Kielenhuollon ja sanakirjatyön tarpeisiin kirjallisuuden kieli toimi kielenkäytön mallina (vrt. Setälä 1894: 217). Virittäjän sivuilla nostettiin kriittisissä arvioissa esiin teoksia, jotka järkyttivät rakenteilla olevien normien perusteita

eivätkä kielentutkijoiden mielestä tarjonneet sopivaa mallia kielenkäyttäjille. Eriytyisen huomion kohteina olivat tyyliään yleiskielen normista poikkeavat kirjailijat sekä varsinkin Virittäjän kahtena ensimmäisenä vuosikymmenenä kauno- ja tietokirjallisuuden suomennosten kieli. Kirjailijoiden kieltä ei Virittäjässä kuitenkaan tarkasteltu yksinomaan normatiivisesti. ”Tyylipiirteiden” (vrt. Rapola 1954) tutkimus oli olennainen osa Virittäjässä 1900-luvun alkupuoliskolla julkaistua

tutkimusta; erityisesti vanhan kirjakielen filologinen tutkimus (Palola 2015) oli Virittäjässä toistuvasti esillä. 1940-luvun jälkeen kirjallisuuden kielen tutkimus joutui kuitenkin marginaaliin. Tämän kehityksen taustalla näkyy 1900-luvun megatrendi: monipuoliset kielen- ja kirjallisuudentutkijat korvautuivat vähitellen kapeampialaisilla spesialisteilla.

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisen kaunokirjallisuuden kieli ja sen tutkimus näkyvät kolmessa kansallisessa tieteellisessä muistomerkissä: *Nyky-suomen sanakirjassa*, moniosaisessa *Suomen kirjallisuus* -kirjallisuudenhistoriassa – sekä Virittäjässä. *Nyky-suomen sanakirja* on toista maailmansotaa edeltävän suomalaisen kaunokirjallisuuden kielen aarreaitta. 2020-luvun lukija saa siitä tietoa paitsi sanojen merkityksistä ja taivutuksesta myös yksittäisten (nykyään osin jo varsin tuntemattomien¹) kirjailijoiden tavasta käyttää kieltä. *Suomen kirjallisuus* puolestaan on ainutkertaisen kansallisen projektin tuloksena syntynyt monumentti (Launonen 1970: 383–387). Tuolla kirjallisuushistoriallisella teoskokonaisuudella on suuri merkitys myös kirjallisuuden kieltä koskevan tiedon varastona.

Entä Virittäjä? Se, mitä sen sivuilla on ja mitä siitä on jäänyt pois, kertoo, mitä minäkin vuosikymmenenä on pidetty suomen kielen tutkimuksena. Kirjallisuuden kielen tutkimuksen näkyvyydessä Virittäjän sivuilla voi erottaa kaksi toisiinsa kytkeytyvää trendiä: kiinnostuksen hiipuminen ja fennistiikan lingvistisoituminen (Juusela 2006: 100–104). 1900-luvun alun Virittäjissä julkaistu välillä kiivaskin kirjailijoiden kieltä ja kaunokirjallisuuden

1. *Nyky-suomen sanakirjan* ensimmäisen niteen alussa on ”lähdemerkintöjen” selitteinä ensimmäiseen kaunokirjallisuuden edustajia, joiden tuotannosta sanakirja-artikkeleihin on poimittu edustajia. Nykylukijoille melko tuntemattomia tuolla listalla lienevät esimerkiksi Santeri Alkio (kirjailijana), Elsa Heporauta, Kauppi-Heikki, Auni Nuolivaara ja Heikki Toppila.

den suomennoksia koskeva keskustelu on hävinnyt täysin nyky-Virittäjän sivuilta ja kaunokirjallisuuden kielen tutkimus vähentynyt. Päinvastoin kuin suuressa maailmassa, esimerkiksi ranskan- tai englanninkielisen tieteellisen julkaisemisen kentällä, ei suomenkielisten tieteellisten julkaisusarjojen joukkoon ole myöskään syntynyt kaunokirjallisuuden kieleen tai laajemmin stilistiikkaan erikoistuneita tiedelehtiä. Kirjallisuudentutkimusta, myös kirjallisuuden kieltä käsittelevää tutkimusta, toki ilmestyi jo 1800-luvulla ja edelleen pitkälle 1900-luvulle *Valvojassa* (vuosina 1929–1943 nimeltään *Valvoja-Aika*; ks. myös Krogerus 1992). *Kirjallisuudentutkijain vuosikirja* alkoi ilmestyä vuodesta 1929 lähtien. Vuosikirjan työtä jatkaa nykyään kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti *Avain*. Myös Suomen kielen seuran aikakauslehdessä *Sananjalassa* (1959–) on jatkuvasti ilmestynyt kielentutkimuksen ohella myös kirjallisuudentutkimuksen, folkloristiikan ja kansatieteen alan artikkeleita.

Kaunokirjallisuuden kieltä on Virittäjässä käsitelty sekä artikkeleissa että kirjarvioissa. Varsinkin 1900-luvun alkuvuosikymmenien numeroissa ilmestyi suomenkielisen kaunokirjallisuuden ja suomennetun kauno- ja tietokirjallisuuden kielen arvioita. Virittäjän eri osastojen määrä ja nimet ovat vuosien saatossa vaihdelleet, ja kirjoitusten aiheina on ollut monenlaista kirjallisuuteen liittyvää henkilöhistorioista yksittäisten runojen lingvistiseen analyysiin ja suomennosten kielellisten valintojen normatiiviseen tarkasteluun. Sama henkilö on myös voinut olla tutkimuskohteena sekä kauno- että tietokirjailijan tai suomentajan roolissa. Tässä katsauksessa luon esimerkkitapausten avulla nykylukijalle kuvaa siitä, miten kirjallisuudentutkimusta ja kirjallisuuden kieltä käsiteltiin Virittäjän alkuaikojen vuosikymmeninä ja miten näiden tutkimuskohteiden asema muuttui 1900-luvun jälkipuoliskolla. Kirjoitukseni etenee seu-

raavien kysymysten pohjalta: ketkä kirjoittivat kirjallisuudesta ja sen kielestä, mistä kirjoitettiin ja keitä tutkittiin? Tarkasteluni painottuu 1900-luvun alkupuoliskolle. Lopuksi pohdin myös kirjallisuuden kieltä käsittelevän tutkimuksen näkyvyyttä Virittäjässä myöhemmin viime vuosisadalla.

Juhlittaessa Virittäjän 50-vuotissyntymäpäivää Aarni Penttilä arvioi Virittäjässä käsiteltyjen tutkimusalojen tilannetta seuraavasti:

Niiden opinhaarojen piiri, jolle Virittäjän palstat aikoinaan omistettiin, on kyllä pysynyt tarkoin samana, eikä voitane havaita, että niiden edustajien keskuudessa olisi myöskään tapahtunut mitään tarkoituksellista painopisteen siirtymistä. Virittäjä on tarjolla olleista kirjoituksista ilmeisestikin tasapuolisesti suonut sijan niin kieli-, kansa-, kansantietous- ja kirjallisuustieteellisillekin artikkeleille. (Penttilä 1946: 326.)

Penttilä katsoi 1940-luvun tilannetta Virittäjän siihenastisia perinteitä vasten. Mutta mitä oli ennen Penttilän tilannekatsausta, ja mitä tapahtui sen jälkeen? Millaista oli Virittäjän alkuaikoina julkaistu kaunokirjallisuuden kielen tutkimus? Kuinka nopeasti tyylin- ja kirjallisuudentutkimus katosi Virittäjästä? Mitä jäi vai jäikö mitään? Näitä kysymyksiä käsittelemässä tässä kirjoituksessa.

Ketkä kirjoittivat?

Kaunokirjallisuuden kieltä koskevia artikkeleita kirjoittivat Virittäjään 1900-luvun alussa näkyvät kirjallisuudentutkijat, ennen muita Viljo Tarkiainen, Rafael Koskimies ja Aarne Anttila. Vaikka Virittäjä oli vain yksi Tarkiaisen ja Koskimiehen moniaalle ulottuvan tuotannon julkaisukanavista, heidän toimintansa lehden piirissä piti vuosikymmenten ajan kirjallisuudentutkimusta ja kirjallisuuden kielen

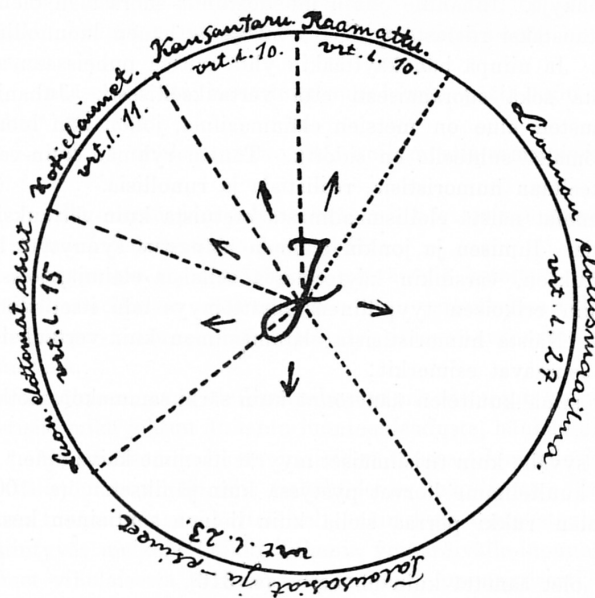
kohdistuvaa tutkimusta esillä Virittäjän sivuilla. Tarkiainen ja Koskimies jatkoivat läpi pitkän uransa Virittäjän aktiivisina kirjoittajina. Heidän ohellaan tällä alueella liikkui kuitenkin myös kielen- ja kirjallisuudentutkijoita, heistä osa Virittäjän toimittajia, jotka suomen kieltä ja sukukieliä käsittelevien artikkeleiden ohella omistivat huomiotaan myös suomalaisten kirjailijoiden kielelle. Kaisa Juuselan Virittäjän historiaa käsittelevään teokseensa kokoaman ahkerimpien kirjoittajien listan kymmenen kärkeen (Juusela 2006: 104) päätyneistä tutkijoista kirjallisuuden kieltä käsittelevät ainakin Lauri Hakulinen, Heikki Ojansuu, Aarni Penttilä, Martti Rapola, Veikko Ruoppila ja E. A. Saarimaa.

Kun Virittäjän 1900-luvun alun vuosikertoja selaa kirjallisuuden kieltä tai tyylin- ja kirjallisuudentutkimusta silmällä pitäen, nousee esiin paljon tuntemattomia ja vain yhden artikkelin kirjoittaneiden nimiä. Yksi heistä on kirjailijana tunnettu Unto Seppänen², joka julkaisi vuonna 1929 artikkelin ”Juhanin kuin-vertausten piiri Seitsemässä veljeksessä”. Seppäsen artikkelin ytimen, Kiven tekstin vertausten ”ajatusten piirin” voi nykyperspektiivistä ymmärtää kognitiivisen metaforateorian käsittein vertausten ”lähdealueiksi”. Seppänen itse puhuukin artikkelissaan ”aihelähteistä”. Hän esittää käsin piirretyn ympyräkuvioiden (ks. kuvaa 1) näistä aihelähteistä ja osoittaa, miten Kivi rakentaa Juhanin henkilö-hahmoa eri kognitiivisia alueita hyödyntävien vertausten avulla.

Osa ”satunnaisista” kirjoittajista on laatinut tekstinsä mitä ilmeisemmin pro gradu -tutkielmansa pohjalta. Aino Salopuro (1933) pureutuu Ahon lastujen teks-

2. Seppänen julkaisi 1920–1950-luvuilla suosittuja ja arvostettuja Karjalan kannakselle ja evakkomatkoihin sijoittuvia romaaneja. Ennen kirjailijan- ja toimittajanuraansa hän opiskeli Helsingin yliopistossa kotimaista kirjallisuutta. Nämä opinnot jäivät kesken vuonna 1929, siis samana vuonna kuin Virittäjän artikkeli ilmestyi. (Siervo 2006.) Seppäsen tyyliä on tutkinut Ruoppila (1958).

Juhanin 'ajatusten piiri':

Kuva 1.
Kuva Unto Seppäsen artikkelista Virittäjässä 1929.

tien kuvaileviin osuuksiin adjektiivin kategorian avulla. Hän tarkastelee analyysissään adjektiivien semantiikkaa (mm. värit, semanttiset oppositiot), taivutus-kategorioita ja syntaksia. Kiinnostava osuus Salopuron artikkelissa on Juhani Ahon ja Pentti Haanpään (ilmestymishetkellä siis klassikon ja nykykirjailijan) adjektiivien käytön ja kuvauksen kontrastointi. Ahon kieltä käsittelee myös Hetti Hannikainen, joka julkaisi peräkkäisinä vuosina kaksikin artikkelia Ahon teoksen *Muistatko-?* tyyliä käsitelleen pro gradu-tutkielmansa pohjalta: alkusoinnusta (1922) ja metaforista (1923). 1920-luvulta 1950-luvulle tyyliintutkimus toimi usein ikään kuin biografisen kirjallisuudentutkimuksen aputieteenä. Kirjailijan teosten kielellisten valintojen analyysin avulla pyrittiin luomaan kuva kirjailijan tyylistä, ja tyylin ominaisuudet kytkettiin kirjailijan persoonaan; näin tekee Hannikainenkin.

Aho ja hänen tuotantonsa oli Virittäjässä useammankin tutkimuksen kohteena. Merkittävin Ahon tyylin tutkijoista oli Kaarlo Nieminen. Niemisen väitöskirja *Juhani Ahon sanataide* (1934) on suomalaisen tyyliintutkimuksen klassikko, joka tarjoaa kokonaiskuvan Ahon teosten kielestä ja antaa samalla myös käsityksen kansainvälisten vaikutusten heijastumisesta suomalaiseseen 1920–1930-luvun stilistiikkaan. Nieminen kytkee Ahon tyylin ja persoonallisuuden. Helsingin yliopiston suomen kielen lehtorina ja lyhyesti myös kotimaisen kirjallisuuden professorina toiminut Nieminen käsittelee Ahon ohella Virittäjän sivuilla muun muassa Volter Kilpeä, tyyliintutkimuksen periaatteita sekä toistoa tyylikeinona. Tarkkiainen (1934) kirjoitti Virittäjään Niemisen väitöskirjasta erittäin myönteisen arvion.

Psykologian ja kaunokirjallisuuden tyylin tutkimuksen liitto näkyi Virittäjässä

vahvimmillaan juuri 1920- ja 1930-luvuilla. Artikkelissaan ”Siljon persoonallisuus hänen varhaislyriikkansa kuvakielen valossa” (1938) Kalle Sorainen (ent. Sandelin) analysoi Juhani Siljon esikoiskokoelman kielikuvia, vertaa hänen kieltään muun muassa Eino Leinon ja Volter Kilven kielenkäyttöön ja pyrkii analyysinsä avulla sijoittamaan Siljon 1900-luvun alun saksalaisten tutkijoiden persoonallisuusryhmiin. Stilistinen analyysi ja sen pohjalta tehdyt runojen tulkinnat toimivat artikkelissa siis persoonallisuuspsykologian työkaluina. Pari vuotta myöhemmin Sorainen julkaisi tutkimuksen Siljon toisen kokoelman *Maan puoleen* kielestä (1940). Myös tässä kirjoituksessa Sorainen pyrkii Niemisen (1934)³ tapaan kytkemään runoilijan persoonallisuuden ja tyylin. Sorainen tarkastelee artikkelissaan sitä, mitä Siljon toisen kokoelman kielikuvat ja sanasto kertovat runon psykologisesta tai ideologisesta näkökulmasta (tai niin kuin tekijä sen ilmaisee: runoilijan ”asennoitumissuunnasta”). Soraisen artikkeli on kiinnostava – ja Virittäjän sivuilla poikkeuksellinen – nimenomaan runoilijan kielellisten valintojen ja ideologian suhdetta koskevien tulkintojen osalta. Sorainen puhuu Siljon ”rodullisesta” suhtautumisesta. Artikkelista välittyy julkaisuajankohdan (muutama kuukausi talvisodan jälkeen) ääni pelottavankin kirkkaasti:

Nykyaikaisittain voimme tarkastelumme tuloksena todeta, että Siljon ”Maan puoleen” -kokoelman tyypillisimpänä asennoitumissuuntana on pidettävä rodullista asennoitumista, ”veren ja maan äänen” kuuntelemista, suomalaisen rodun sisimmän luonteen etsimistä sekä omasta itsestään että kansan ja maan kohtaloista. (Sorainen 1940: 215.)

3. Väitöskirjansa esipuheessa Nieminen kiittää Kalle Sandelinia.

Mistä kirjoitettiin?

Virittäjän alkuvuosikymmeninä kotimaisten kirjailijoiden ja suomennosten kielen kriittinen arviointi oli osa lehteen kirjoittaneiden suomen kielen tutkijoiden toimenkuvaa. Esteettis-poeettisten ja kielenhuollollisten pyrkimysten ristivedossa keskustelu saattoi olla ajoittain varsin kipakkaa. Hyvä esimerkki tästä on Artturi Kanniston (1907a, 1907b) ja Volter Kilven (1907) käymä keskustelu Kilven suomentaman Gustav Frenssenin romaanin *Hilligelei* (suom. *Pyhä maa*) kielestä (ks. Juusela 2006: 125–128). Ojansuu (1909) puolestaan tyrmäsi arviot V. A. Koskenniemen kokoelman *Valkeat kaupungit* kielen. Uuden kirjallisuuden ja tuoreiden suomennosten arviot eivät olleet pelkästään kritiikkiä. Arvioista näkyy huoli nuoren yleiskielen kehityksestä silloinkin, kun arvioinnin yleissävy on myönteinen (Saari-maa 1909). Kritiikin ohella Virittäjään uutuuksia ja suomennoksia arvioivat fennistit jakoivat kirjailijoille ja kääntäjille myös ohjeita ikään kuin vastaisen varalle ja yrittivät näin torjua vääränlaisia käännössuomen trendejä.

Holhoava suhtautuminen aikalaiskirjailijoiden kieleen vaikuttaa nykyperspektiivistä erikoiselta, varsinkin kun on kyse kirjailijoista, joista sittemmin on tullut osa suomalaisen kirjallisuuden kaanonia. Selityksiä tällaiselle suhtautumiselle voi olla useampia. Yksi on tietenkin se, ettei arvioiden kohteilla (esim. Kilpi tai Koskenniemi) ollut vielä sellaista asemaa kuin jo muutama vuosikymmen myöhemmin. Toinen selitys on edellä mainitsemani huoli suomen kielen kehityksestä ja tarve normien vakiinnuttamiseksi keskeisillä kielenkäytön alueilla, jollaisiksi siis myös kaunokirjallisuus ja sen suomennokset luokiteltiin.

Vanhan kirjakielen tunnetuimpien käyttäjien ja merkkitekstien tutkimusta käsittelevät artikkelit on Virittäjän sisälly-

luetteloissa sijoitettu otsikon ”Kirjallisuushistoriaa”⁴ alle yhdessä 1800-luvun klassikoita ja aikalaiskirjailijoita käsittelevän tutkimuksen kanssa. Vanhaa kirjakieltä käsittelevien artikkelien aiheet vaihtelevat kulttuuri- ja henkilöhistoriasta aina fonologiaan ja ortografiaan. Kirjoitusten kohteena olevat teokset edustavat sekä kauno- että tietokirjallisuutta. Kohteena saattoi olla myös yksittäinen runo tai uskonnollinen teksti. Monet nykyään tietokirjallisuuden alaa edustavat teokset luokiteltiin Virittäjän alkuaikoina tutkimuskohteena kirjallisuudeksi ilman lisämääritteitä. Viime vuosikymmeninä ei yksittäisten tietokirjailijoiden kieltä ole Virittäjän sivuilla juuri analysoitu tai arvioitu vanhan kirjasuomen kirjoittajien tekstejä ja tietokirjojen suomennoksia lukuun ottamatta (ks. kuitenkin Tuomarla 1997).

Virittäjän alkuvuosikymmeninä merkittävä osa Kirjallisuushistoriaa-osastoon luokitelluista artikkeleista käsitteli *Kalevalaa* ja muuta kansanrunoutta. *Kalevalaa* ja sen kieltä lähestyttiin Virittäjässä enimmäkseen folkloristiikan näkökulmasta, ei niinkään Lönnrotin teoksena. Yksi poikkeus on Niemisen (1935) *Kalevalan* tyyliä psykologisen stilistiikan näkökulmasta analysoiva artikkeli. Lönnrotin muuta tuotantoa, varsinkin runoja, tutkittiin kyllä kaunokirjallisuutena (Teppo 1928; Anttila 1934).

Kalevalan metriikan tutkimus liikkui usein myös metriikan yleisissä kysymyksissä. Vuonna 1935 ilmestyi Paavo Raviilan katsaus kalevalaisen metriikan tutkimukseen ja sen kuvauksen ongelmiin. Jo aiemmin oli kalevalamittaa tarkastellut Yrjö Ora (1909), joka analysoi artikkelissaan Mattias Salamniuksen runoelmaa *Ilo-Laulu Jesuxesta* vuodelta 1690. Ora osoittaa puutteita runoelman met-

riikassa mutta samalla korostaa Salamniuksen ansiota suhteessa moniin myöhempiin kalevalamitan käyttäjiin. Onni E. Helkiön artikkeli ”Runomitäopin kohentelua” (1925) edustaa puolestaan yleistä metriikan tutkimusta. Helkiö esittelee laajasti suomalaista tutkimusta ja omia näkemyksiään musiikin rytmien, musiikkitieteen ja runouden metriikan kosketuskohdista. Metriikkaa käsitteleviä kirjoituksia ja keskustelua on Virittäjän palstoilla ilmestynyt silloin tällöin 2000-luvun alkuun saakka (esim. Leino 1969, 1985; Kuusi 1978; Korhonen 1985a, 1985b; Lankinen 2001; Lauerma 2001).

Yksi ajoittain Virittäjän sivuilla esiin nouseva aihe on kaunokirjallisuuden kielen ja murteiden suhde. Monesti murteentutkijat ovat pyrkineet arvioimaan, vastaako kirjailijan teoksessaan käytämä kielimuoto sitä murretta, jonka puhunta-alueelle kaunokirjallinen teos on sijoitettu. Iso osa aihetta käsitelleistä fennisteistä on omaksunut melko suora- viivaisen suhtautumisen asiaan: kuvitellun taustamurteen kielitieteellisissä tutkimuksissa osoitetuista piirteistä poikkeaminen on katsottu puutteeksi ja kirjailijan ansioita on totuttu punnitsemaan sen mukaan, miten hyvin hän onnistuu kielentutkijan mielestä teoksessaan tavoittamaan oletetun taustamurteen piirteet. Tällainen logiikka nojaa romantiikan ideologiaan autenttisesta ja puhtaasta kansankielestä (vrt. Bauman & Briggs 2003). Toisaalta taustalla on vahva sitoutuminen realismiin estetiikkaan: kirjallisuuden oletetaan lähtökohtaisesti esittävän todellisuutta.

Esimerkiksi Ahoa on totuttu kehuamaan savolaismurteiden piirteiden onnistuneesta hyödyntämisestä, kun taas Kilpeä on moitittu kapea-alaisten murrepiirteiden käytöstä ja yleiskielestä poikkeamisesta ymmärrettävyyden kustannuksella (Tarkiainen 1901, 1902; Kannisto 1907a; Penttilä 1946). Kilven kielestä onkin Virittäjässä käyty keskustelua kahteen

4. Tämän sisällysluettelon osaston nimi oli aluksi ”Kirjallisuushistoriaa”, vuodesta 1908 ”Kirjallisuuden historiaa” ja vuosina 1929–1949 ”Kirjallisuuden historiaa ja tyylioppia”.

otteeseen (Kilpi 1907; Kannisto 1907b; Ikola 1946; Penttilä 1947).

Heikki Ojansuu (1907) kehui Hj. Nortamon sanastoa ja syntaksia, mutta esitti koko joukon huomautuksia äänteiden kes-ton ja laadun merkitsemisestä. Ojansuu ilmoittaa tehtävänsä ja tarkoituksensa selkeästi arvionsa aluksi ja lopuksi:

Minulla on erityisenä ilona esittää Virittäjän lukijoille Hj. Nortamon (toht. Hjalmar Nordlingin) rauman murteella esitetty kirja, joka erinomaisen ansiokkaalla tavalla alkaa suomalaisen murrekirjallisuuden. En kuitenkaan tahdo tällä kertaa paljastaa kertomuskokoelman erinomaista nautittavuutta, sen verratonta murräsävyä ja hyvää raumalaishenkeä, arvostelen sitä vaan Rauman murteen näytteenä, kiinnittäen erityisesti huomioni teoksessa käytettyyn ortografiaan ja tarkastaen missä määrin sen kieli äänteellisesti asultaan on rauman murretta. (Ojansuu 1907: 42–43.)

Joka tapauksessa katson voivani onnitella tekijää siitä, että hän peräti vaikean murteen paperille-panossa on onnistunut niinkin hyvin. Taitaisipa hänen lähin edeltäjänsä Rauman murteen käyttäjänä – Agricolan aikalainen Mathias West – hyvinkin ällistyä moista mestaruutta. (Mas. 46.)

26 vuotta myöhemmin Helkiö (1933) asettui vastustamaan Ojansuun arviota, erityisesti Nortamon äänteiden merkintätavan osalta. Rakentava tutkijan ja kirjailijan dialogi murteen käytön periaatteista ja oikeellisuudesta julkaistiin vuoden 1932 Virittäjässä, jossa Veikko Ruoppila arvioi Kersti Bergrothin näytelmän *Anu ja Mikko* murteen esittämisen näkökulmasta. Lyhyessä vastauksessaan Bergroth kiittää Ruoppilaa käytännön neuvoista mutta puolustaa taiteellista vapauttaan ja vetoaa asiantuntijatemukseensa Antrean murteen puhujana:

En ole tavoitellut ehdotonta ”oikeakielisyyttä” siinä mielessä, että olisin pysytellyt aivan kokonaan yhden murrealueen puitteissa. Vaikka kieli onkin Antrean-Kavantsaaren murretta, en ole kieltänyt pääsyä joiltakin muualta tulleilta käänteiltä tai sana-aarteilta. Olen yrittänyt vangita taideteoksen muotoon karjalaisuuden yleensä, sen tuoksun ja loiskinnan, sen kielen sisäiset runolliset arvot. Koska Antrean murre on äidinkieleni ja minulle kaikista kielistä läheisin, en usko voivani erehtyä sen ytimeen nähden. Mutta kansa ei, etenäkään nyt enää, puhu aivan johdonmukaista ja puhdasta kieltä, ja itse tämä pieni oikullisuus on mielestäni viehäytys lisää. (Bergroth 1932: 419.)

Murre kaunokirjallisuudessa on kiinnostanut Virittäjän kirjoittajia nykypäiviin asti. Vielä 1960-luvulla Alpo Räisänen (1965) pohti Ilmari Kiannon Ryysyrannan Joosepin murteen aitoutta. Ruoppila puolestaan selostaa ja arvioi vuonna 1981 julkaistussa katsauksessaan yksityiskohtaisesti Väinö Linnan *Tuntemattoman sotilaan* ensimmäiseen painokseen tehtyjä murrereplikkien korjauksia. Uudenlaisen näkökulman kaunokirjallisuuden kielen ja murteen suhteeseen toi Harri Mantila (1993), joka tarkasteli sitä, miten Tornion murteen muuttuminen näkyy kolmen erikäisen kirjailijan teosten kielessä. Aiemmin Marjatta Palander (1987) oli väitöskirjassaan tehnyt havaintoja pohjoiskarjalaisten kirjailijoiden kielestä samasta näkökulmasta. Tuorein Virittäjässä julkaistu tutkimus, jossa tarkastellaan kaunokirjallisuuden kielen ja murteen suhdetta, on Sari Keskimaan (2013) artikkeli murrepiirteiden funktiosta Kalle Päätalon Iijoki-sarjan romaaneissa (ks. myös Keskimaa 2019). Keskimaan (2013) mukaan murrepiirteiden esiintymisen muutokset teossarjan päähenkilön ja tämän puolison dialogeissa kuvastavat näiden

kahden henkilöhahmon suhteen muu-
tosta avioliittovuosien varrella – ja ro-
maanisarjan edetessä. Keskimään sosio-
lingvistiseen analyysiin perustuvassa
tulkinnessa romaanisarjan henkilöiden
psykologisesta suhteesta voi nähdä yhtä-
läisyyksiä 1920–1940-lukujen tyyllintut-
kimukseen, joka korosti kirjailijan per-
soonan ja tyylin yhteyttä. Keskimää-
n kytkee kielenkäytön muuttumisen hen-
kilöiden välisen suhteen muutokseen ro-
maanisarjan aikana, ei kirjailijan persoo-
nallisuudessa tapahtuviin mahdollisiin
muutoksiin.

Keitä tutkittiin?

Edellä on jo tullut esiin koko joukko kir-
jailijoita, joiden kieltä ja tyyliä on käsi-
telyä Virittäjän sivuilla. Kirjoittajien mie-
lenkiinnon kohteina olivat 1890-luvulta
1950-luvulle pitkälti samat kirjailijat;
heistä osa oli artikkelien aikaan saavut-
tanut klassikon aseman, osa oli aikalais-
kirjailijoita. Suosittuja tutkimuskohteita
1900-luvun ensimmäisinä vuosikymme-
ninä olivat esimerkiksi runoilijat Kal-
lio (Samuli Kustaa Berg 1803–1852), Ok-
sanen (August Ahlqvist 1826–1889) ja
Paavo Cajander (1846–1913). Ei liene yl-
lätys, että Aleksis Kiveä käsitteleviä kir-
joituksia oli eniten. Tästä pitivät huolen
Kivi-ekspertit kirjallisuudentutkija Viljo
Tarkiainen ja kielentutkija E. A. Saari-
maa. Tarkiainen keskittyi Kiven henkilö-
historiaan ja teosten analyysiin, Saarimaa
kieleen, erityisesti Kiven sanaston selityk-
siin. Toki Kiven kieltä tutkivat myös mo-
net muut. Kiven 100-vuotissyntymäpäi-
vän teemanumerossa (Virittäjä 1934) on
eturivin kirjallisuuden- ja kielentutkijoi-
den artikkeleita Kiven teoksista ja kie-
lestä. 1920-luvulta lähtien Virittäjän kir-
joittajien suosikkikirjailijaksi nousi Kiven
ohella Aho, jonka tyyliä analysoitiin mo-
nessa artikkelissa eri vuosikymmeninä,
kun taas esimerkiksi hänen aikalaisensa
Minna Canthin teoksia käsiteltiin lukion

kirjallisuudenopetuksen kohteena (Vaula
1948; Mäenpää 1949).⁵

1900-luvun alun kirjailijoista Volter
Kilpi, V. A. Koskenniemi, Johannes Lin-
nankoski, Eino Leino ja Juhani Siljo oli-
vat 1900-luvun alun Virittäjässä tutki-
musten ja arviointien kohteina. Linnan-
kosken *Pakolaiset*-romaanin arviossaan
Eemil Saarimaa kehuu kirjailijaa siitä, mi-
ten onnistuneesti hän välittää eri mur-
teiden puhujien kielenpiirteitä teokses-
saan (Saarimaa 1909: 7, 160–161). Lähes
viisikymmentä vuotta myöhemmin Simo
Konsala (1956) analysoi puolestaan Lin-
nankosken romaanien rakennetta ja muo-
toa kirjallisuudentutkimuksen menetel-
min. Niemisen artikkeli Kilven *Bathseban*
ja psalmien tyyllillisistä kosketuskohdista
ilmestyi 1942, ja Martti Airila analysoi
Kilven *Suljetuilla porteilla* -teoksen kieltä
vuoden 1949 Virittäjässä. Sekä Kilven
1900-luvun alun varhaistuotanto (Tar-
kiainen 1901, 1902) että 1930-luvun myö-
häistuotanto (Ikola 1946; Penttilä 1945,
1947) saivat aikoinaan Virittäjässä osak-
seen kriittistä huomiota mutta myös
puolustajia. Mainitsepa Penttilä his-
toriallisessa katsauksessaan Kilven esi-
merkkinä Virittäjään ja sen oikeakieli-
syyskantoihin kielteisesti suhtautuvasta
lukijasta (1946: 330).

Kirjallisuuden kielen tutkimuksen katoaminen Virittäjän sivuilta

Tämän kirjoituksen alussa mainitsemani
Virittäjän edustamien alojen kirjoa esitte-
levän Penttilän tilannekatsauksen jälkeen
tapahtui nopea muutos. Kirjallisuuden
kielen tutkimus katosi Virittäjän sivuilta
verraten nopeasti 1950-luvulle tultaessa,

5. Vuonna 1925 Virittäjässä julkaistiin myös
Ilmari Havun lyhyt kertomus Suomalaisen teat-
terin *Työmiehen vaimo* -näytelmän ensi-illasta,
jossa Canth itse oli seuraamassa esitystä vuonna
1885, sekä vuonna 1962 Väinö Kaukosen artikkeli
”'Papin perhe' taitekohtana Canthin kirjailijatiellä”
(Kaukonen 1962).

ja samoin alkoivat vähentyä esimerkiksi folkloristisia aiheita käsittelevät artikkelit (ks. Erkkilä & Palkki 2021). Edellä mainittu Penttilän ja Ikolan Kilven kieltä koskenut kiista jäi viimeiseksi lajissaan.

Vuoden 1946 Virittäjässä oli Kirjallisuuden historiaa ja tyylioppia -osastoon luokiteltu seuraavanlaisia kirjoituksia: ”Havaintoja viimekeväisistä ylioppilasaaineista ja vähän muustakin” (A. Anttila), ”Sinuhe egyptiläinen” (L. Hakulinen), ”Snellman Päivärinnan suomenkielisenä arvostelijana” (T. Havu), ”Pieniä huomioita” (J. A. Hollo), ”Volter Kilven kielestä” (N. Ikola) ja ”Leinon ajan hahmo” (Y. Oinonen). Seuraavana vuonna osaston anti oli myös monipuolinen: ”Hyvä suomentaja” (L. Hakulinen), ”Muistelma Kaarlo Sarkiasta oppilaana” (H. Kuusinen), ”Huomioita V. A. Koskenniemen vierasperäisten sanojen tyyllillisestä käytöstä” (P. Mattila), ”Vieläkin Volter Kilven kielestä” (A. Penttilä), ”Huomioita eräästä ’Seitsemän veljeksien’ koomillisesta kohtauksesta” (S. Siltavuori), ”Kaarle Kustaa Weman” (V. Tarkiainen) ja ”Mikael Agricolan suhde historiaan ja maantieteeseen” (V. Tarkiainen). Vuonna 1948 mainittuun osastoon luokiteltuja kirjoituksia oli vain kolme: ”Eino Leinon helkavirsi ’Kimmon kosto’” (A. Anttila), ”Uuden kirjallisuutemme luonne” (Y. Oinonen) ja ”Muudan virren suomennos” (V. Tarkiainen). Toki samassa vuosikerrassa ilmestyi myös Penttilän artikkeli ”Referaatista I. selosteesta”, jossa merkittävä osa aineistosta oli kaunokirjallisuuden kieltä. Äidinkielenopetusta koskevassa osastossa oli peräti 14 lyhyttä kirjoitusta. Suomen kirjallisuuden klassikoiden kouluopetuksen niksejä koskevia artikkeleita ilmestyi vielä myöhemminkin 1950-luvulla. Tällä lajilla oli Virittäjässä pitkät perinteet, esimerkiksi 41. vuosikerrassa (v. 1937) oli kokonainen nide omistettu äidinkielen didaktiikalle, erityisesti kirjallisuudenopetukselle.

Jos haluaa nimetä vuoden, jolloin kirjallisuuden ja sen kielen tutkimus katosi

Virittäjästä, on vuosi 1949 hyvä ehdokas. Virittäjän 53. vuosikerta oli ensimmäinen, jonka sisällysluettelossa ei ollut Kirjallisuuden historiaa ja tyylioppia -osastoa. Tuona vuonna ilmestyi kyllä yksi kirjallisuuden kieltä käsittelevä lyhyt artikkeli (Airila 1949). Satunnaisesti 1950-luvulla ilmestyi Virittäjässä vielä kirjallisuudentutkimuksen alan artikkeleita, mutta niissä ei ole aiheena kirjallisuuden kieli tai kirjailijoiden tyyli (esim. Konsala 1956; Sarajas 1957). Kirjallisuuden kieltä käsitteleviä artikkeleita on toki Virittäjässä ollut myöhemminkin, aina vuosituhanneen loppuun saakka. Näissä artikkeleissa kaunokirjallisia teoksia tai tietyn kirjailijan tai valittujen kirjailijoiden tuotantoa lähestytään korpusnäkökulmasta, niin että aineistoina käytetyistä teoksista tehdyt kvantitatiiviset tai kvalitatiiviset havainnot lisäävät tietoa valitun kielen osaluueesta (esimerkiksi sanastosta) tai jonkin piirteen variaatiosta paitsi aineistona käytettyjen kirjailijoiden kielessä myös laajemmin suomen kielessä (ks. esim. Saukkonen 1967; Särkkä 1987; Savijärvi 1989). Yleisesti ottaen on 1940-luvun jälkeen kuitenkin vaikea nähdä, että kirjallisuuden kielen tutkimus saati kirjallisuudentutkimus laajemmin kuuluisi Virittäjässä edustettujen ”opinhaarojen piiriin” (vrt. Penttilä 1946: 326).

Se tutkijapolvi, joka 1900-luvun alkupuoliskolla ahkerasti kirjoitti kaunokirjallisuuden kielestä muutenkin kuin normatiivisesti tai sitä murteisiin kontrastoiden, oli 1950-luvulle tultaessa jo jättämässä aktiivisen tutkimus- ja julkaisuutoiminnan. Alan tutkijoiden harveneminen näyttää Virittäjän nykylukijalle Rafael Koskimiehen kirjoittamassa Kaarlo Niemisen nekrologissa Virittäjässä 1955. Koskimiehen kirjoittama Viljo Tarkiaisen nekrologi oli ilmestynyt jo 1951. Koskimies itse julkaisi artikkeleita kirjallisuuden kielestä vielä pitkään. Vuonna 1977 ilmestyi hänen artikkelinsa F. E. Sillanpään *Elämän ja auringon* tyylistä. Seuraavan vuoden Virittä-

jässä oli Kai Laitisen kirjoittama muisto-
kirjoitus Koskimiehestä (Laitinen 1978).

Epilogi: Pitkän linjan tyylin- tutkijan terveiset tulevaisuuden kielentutkijoille

Vuonna 1938 Virittäjässä ilmestyi Tarkiaisen artikkeli ”Onko kieli vain ajatuksen ilmaisukeino?”, jossa hän pohtii kieltä ja kielen tutkimuksen tehtäviä ulkopuolisen, kirjallisuudentutkijan, näkökulmasta. Artikkelinsa alussa Tarkiainen moittii suomen kielen tutkijoita kielen synkronisen tarkastelun kaihtamisesta ja toivoo kielitieteilijöiden mielenkiinnon suuntautumista kielihistorian ja kielen ohjailun ohella myös kielen käyttöön ja tyyliin:

En tahdo salata sitä lähes neljäkymmentä vuotta mielessäni kytenyttä ajatusta, että suomen kielen tieteellisen tutkimuksen ja yliopistollisen opetuksen rajoittuminen kielihistorian aloille – niin loistavia tuloksia kuin niillä onkin saavutettu – on samalla merkinnyt valitettavaa periaatteellisten näköalojen kaitaisuutta ja siten haitannut riittävän selvän ja täydellisen kuvan saamista nykyiskielestä monipuolisena yksilöllis-sosiaalisena ilmaisuvälineenä sekä osittain myös ohjannut yksipuolisesti kielimiestemme suhtautumista käytännölliseen kielenviljely- ja kehittämistyöhön. Jos avoimesti pyrkimällä järkyttämään sitä rationalistista kantaa, jonka mukaan kieltä pidetään vain käsitteellistä ajatuksenvaihtoa palvelevana ilmaisukeinona, saisin herätetyksi edes joissakin nuorissa hedelmällistä kriittisyyttä ja positiivista harrastusta tyyliseikkojen tutkimiseen, katsoisin esitykseni tarkoituksen saavutetuksi, vaikkapa toiselta puolen loukannekin ankarimpien puhdasoppisten kielihistorioitsijain mieltä tunkeutuessani kuokkavieraaksi heidän piiriinsä tä-

män – luullakseni – viimeisen kerran.
(Tarkiainen 1938: 3–4.)⁶

Tarkiaisen artikkeli on kahdella tavalla poikkeuksellinen. Se on ensinnäkin ilmeisesti ensimmäinen ja ainoa hänen Virittäjässä julkaisemistaan kirjoituksista, joka ei käsittele kirjallisuutta tai kirjailijoita. Mutta myös artikkelin sisältö on yllättävä. Korostaessaan tyylin, arkipuheen ja ”nykyiskielen” tutkimuksen merkitystä tutkimuskohteena hän kohdistaa huomionsa kielen affektisuuteen ja kielen käyttöön muussa kuin referentiaalisessa funktiossa. Perustellessaan näkemystään kielen affektiivisuuden merkityksestä Tarkiainen uskaltautuu jopa esittämään prosodisia kuvauksia kuvitelluista puhetilanteista. Ponnistus pohjaa hän ottaa muun muassa 1900-luvun alun vaikutusvaltaisen sveitsiläisen lingvistin ja tyyliintutkijan Charles Ballyn esittämistä ajatuksista.⁷ Vaikka Tarkiaisen esittämät ajatukset ovat fennistiikan perinteen kannalta monella tapaa uusia, ne ovat kansainvälisen kielen tutkimuksen näkökulmasta ajan hermolla.

Yrittäessäni itselleni selvittää kielen tunneominaisuuden laatua olen päätenyt siihen ajatukseen, ettei kielessä ole laisinkaan affekteista kemiallisesti puhtaita sanoja, vaan että mikä sana tahansa voi hetkellisesti muuttua tunnepitoiseksi, riippuen sen yhteydestä, käyttäjästä ja tilanteesta, ja että useissa tapauksissa tuo affektiivisuus saattaa sitten haihtua tilanteen ja puhujan mukana. (Tarkiainen 1938: 19.)

6. Tämän aloituskappaleen alaviitteessä Tarkiainen muistuttaa, että tyyliseikkoja ovat toki tarkastelleet useat murteiden (kansankielen) tutkijat, erityisesti sanaston kerääjät. Hän tuo tässä yhteydessä esiin myös Saarimaan ansiot tyylin merkityksen korostajana kielenhuollossa ja äidin kielen opetuksessa.

7. Ajan tieteellisen kirjoittamisen käytäntöjen mukaisesti Tarkiaisen artikkelissa ei ole eksplisiittisesti ilmaistuja lähteitä.

Käsityksen kielen monifunktioisuu-
desta ja affektin merkityksestä oli esittänyt
saksalainen psykologi ja kielitieteilijä Karl
Bühler neljä vuotta aikaisemmin ilmes-
tyneessä kirjassaan *Sprachtheorie* (1934).
Bühlerin teoksen arvioi Virittäjässä tuo-
reeltaan – melko kriittiseen sävyyn ja
Bühlerin kuuluisaksi tullutta Organon-
mallia mainitsematta – Erik Ahlman
(1935). Kirjallisuudentutkija Tarkiainen
korostaa oman aikansa fennisteille kie-
len monifunktioisuutta ja kritisoi rajoitu-
mista kielen ”loogillisen”, referentiaalisen
merkityksen tutkimiseen.

Missä terävä ajatus ja elävä tunne yh-
tyvät valvomaan, tukemaan ja täyden-
tämään toinen toistansa, siinä näyt-
täisi olevan paras edellytys kielen il-
maisukyvyyn herkistymiselle, moni-
puolistumiselle ja persoonalliselle eri-
koistumiselle tyylissä. Kuiva oikea-
kielisysharrastus paljastaa kuitenkin
usein rajoittuneisuutensa siinä, että
se on taipuvainen unohtamaan kehiti-
tyneen inhimillisen ajatuksen ja tun-
teen monivivahteisuuden – siis tyylin
vaatimukset – ja ennen kaikkea unoh-
tamaan sen, ettei kieli ole pelkästään
loogillinen, vaan psykologinen ilmai-
sukeino. (Tarkiainen 1938: 21.)

Tarkiaisen artikkelista ei käyty Vi-
rittäjässä minkäänlaista keskustelua. Il-
meisesti sen sisältämät ajatukset olivat
1930-luvun suomen kielen tutkijoille kuin
toiselta planeetalta. Nykylukijalle hänen
kenties hieman vanhahtavasti muotoil-
lut pohdintansa näyttäytyvät tuttua tuu-
lahduksena vuosikymmenten takaa, ling-
vistisen pragmatiikan ja laajan konteksti-
käsityksen etiäisinä.

JYRKI KALLIOKOSKI
etunimi.sukunimi@helsinki.fi

Kirjoittaja on suomen kielen professori
Helsingin yliopistossa.

Lähteet

- AHLMAN, ERIK 1935: Kieliteorian pohdintaa.
– *Virittäjä* 39 s. 164–169.
- ANTTILA, AARNE 1934: Lönnotin elegia
unkarilaiselle ystävälle. – *Virittäjä* 38
s. 156–158.
- AIRILA, MARTTI 1949: Volter Kilven ”Sulje-
tuilla porteilla”. – *Virittäjä* 53 s. 25–31.
- BAUMAN, RICHARD – BRIGGS, CHARLES
2003: *Voices of modernity. Language
ideologies and politics of inequality*. Cam-
bridge: Cambridge University Press.
- BERGROTH, KERSTI 1932: Edellisen johdosta.
– *Virittäjä* 36 s. 419.
- BÜHLER, KARL 1934: *Sprachtheorie*. Jena:
Gustav Fischer.
- ERKKILÄ, RIKU – PALKKI, TEEMU 2021:
Hyvää tieteellistä proosaa. Virittäjän
alat ja aiheet kautta aikojen. – *Virit-
tämä* 125 (4) s. 550–561. [https://doi.
org/10.23982/vir.101341](https://doi.org/10.23982/vir.101341).
- HANNIKAINEN, HETTI 1922: Alkusointu
Juhani Ahon teoksessa ”Muistatko –?”.
– *Virittäjä* 26 s. 96–104.
- 1923: Juhani Ahon ”Muistatko –?” kirjan
metaforista. – *Virittäjä* 27 (1) s. 19–28.
- HAVU, ILMARI 1925: Minna Canth ”Työ-
miehen vaimoa” katsomassa. – *Virittäjä*
29 s. 74–75.
- HELKIO, ONNI E. 1925: Runomittaopin
kohentelua. – *Virittäjä* 29 s. 49–59.
- 1933: Rauman murteen oikeakielisyyttä.
– *Virittäjä* 37 s. 490–494.
- IKOLA, NIILLO 1946: Volter Kilven kielestä.
– *Virittäjä* 50 s. 366–370.
- JUUSELA, KAISU 2006: *Sata vuotta Virit-
täjää. Kotikielen Seuran aikakauslehden
vaiheita vuosilta 1897–1996*. Helsinki:
Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KANNISTO, ARTTURI 1907a: Kuinka meillä
käännetään? – *Virittäjä* 11 s. 140–149.
- 1907b: Edellisen johdosta. – *Virittäjä* 11
s. 168–172.
- KAUKONEN, VÄINÖ 1962: ”Papin perhe”
taitekohtana Minna Canthin kirjailijan-
tiellä. – *Virittäjä* 66 (4) s. 424–432.

- KESKIMAA, SARI 2013: Murteenkäytön funktiot parisuhteen kuvauksessa Kalle Päätalon Iijoki-sarjassa. – *Virittäjä* 117 (4) s. 494–523.
- 2019: Kalle Päätalon Iijoki-sarja kieli-elämäkertana. Lektio. – *Virittäjä* 123 (1). <https://doi.org/10.23982/vir.77272>.
- KILPI, VOLTER 1907: Maallikon kieli-mietteitä. – *Virittäjä* 11 s. 162–167.
- KONSALA, SIMO 1956: Linnankosken romaanien rakenteesta ja muodosta. – *Virittäjä* 60 (2) s. 111–121.
- KORHONEN, MIKKO 1985a: Ansiokas tutkimus suomen kielen metriikasta. – *Virittäjä* 89 (1) s. 84–88.
- 1985b: Kenen ”väärinkäsityksiä” ja kuinka aito ”ristiriita”? – *Virittäjä* 89 (3) s. 408–410.
- KOSKIMIES, RAFAEL 1951: Viljo Tarkiainen. – *Virittäjä* 55 (4) s. 471–474.
- 1955: Kaarlo Nieminen. – *Virittäjä* 59 (3) s. 258–259.
- 1977: F. E. Sillanpään Elämän ja auringon tyylistä. – *Virittäjä* 81 (1) s. 53–61.
- KROGERUS, TELLERVO 1992: *Kirjallinen linja. Valvoja ja Aika 1907–1922*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUUSI, MATTI 1978: Kalevalakielen kysymyksiä. – *Virittäjä* 88 (3) s. 209–225.
- LAITINEN, KAI 1978: Rafael Koskimies 1898–1977. – *Virittäjä* 82 (2) s. 170–177.
- LANKINEN, PASI 2001: Sykettä, mittaa ja eroosiota. – *Virittäjä* 105 (3) s. 449–452.
- LAUERMA, PETRI 2001: Larin Parasken metriikan epiikasta. – *Virittäjä* 105 (1) s. 44–58.
- LAUNONEN, HANNU 1970: Näkökulmia 1960-luvun kirjallisuudentutkimukseen. – *Virittäjä* 74 (3) s. 382–399.
- LEINO, PENTTI 1969: Kieli ja kaava. Henrik Achreniuksen runot. – *Virittäjä* 73 (3) s. 247–264.
- 1985: Metriikan anti kielentutkimukselle. – *Virittäjä* 89 (3) s. 390–407.
- MANTILA, HARRI 1993: Miten ääntenmuutoksen eteneminen näkyy kaunokirjallisuuden kielessä? Bengt Pohjanen, Oiva Arvola ja Rosa Liksom Tornion murteenoppaina. – *Virittäjä* 97 (4) s. 564–577.
- MÄENPÄÄ, ANNA-LIISA 1949: Minna Canthin ”Papin perheen” kolmas näytös ope-tustehtävänä. – *Virittäjä* 53 (4) s. 321–345.
- NIEMINEN, KAARLO 1934: *Juhani Ahon sanataide. Tyyllitutkimus*. Porvoo: WSOY.
- 1935: Huomioita Kalevalan tyylistä. – *Virittäjä* 39 (1) s. 21–25.
- 1942: Psalmien kieli impressionistisen taidenäkemysten tulkkinä. – *Virittäjä* 46 s. 290–296.
- Nyky-suomen sanakirja I–IV*. Helsinki: WSOY 1951–1961.
- OJANSUU, HEIKKI 1907: Lisiä lounaismurteiden tuntemiseen. – *Virittäjä* 11 s. 42–46.
- 1909: V. A. Koskenniemi Valkeat kaupungit. – *Virittäjä* 13 s. 22–23.
- ORA, YRJÖ 1909: Mattias Salamnius vanhan suomalaisen runomitan käyttäjänä. – *Virittäjä* 13 s. 97–105.
- PALANDER, MARJATTA 1987: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PALOLA, ELINA 2015: Filologia, suomalainen filologia ja fennistinen filologia. – *Virittäjä* 119 (2) s. 223–248.
- PENTTILÄ, AARNI 1945: Paikallismurteet ja kirjailijat. – *Virittäjä* 49 s. 336–347.
- 1946: ”Virittäjä” 50-vuotias. – *Virittäjä* 50 s. 323–339.
- 1947: Vieläkin Volter Kilven kielestä. – *Virittäjä* 51 s. 38–43.
- RAPOLA, MARTTI 1954: Erään tyylipiirteen taustaa. – *Virittäjä* 58 (1) s. 1–17.
- RAVILA, PAAVO 1935: Vanhan suomalaisen runomitan ongelma. – *Virittäjä* 39 s. 35–44.
- RUOPPILA, VEIKKO 1932: Kersti Bergroth Anu ja Mikko. – *Virittäjä* 36 s. 417–419.
- 1958: *Unto Seppäsen tyylistä. Sanastollinen tutkimus*. Suomi 108:1. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1981: Tuntematon sotilas ja murteet. – *Virittäjä* 85 (3) s. 234–238.
- RÄISÄNEN, ALPO 1965: Kainuun murteiden piirteitä Ilmari Kiannon ”Ryysyrannan Joosepissa”. – *Virittäjä* 69 (1) s. 30–47.
- S[AARIMAA], E[EMIL] 1909: Johannes Linnan-

- koski. Pakolaiset. – *Virittäjä* 13 s. 160–162.
- SALOPURO, AINO 1933: Adjektiivit Juhani Ahon ”Lastuissa”. – *Virittäjä* 37 s. 223–237.
- SARAJAS, ANNAMARI 1957: Aatteen historia tutkimuskohteena. – *Virittäjä* 61 (2) s. 137–163.
- SAUKKONEN, PAULI 1967: Persoonapronominien *hän* : *se*, *he* : *ne* distinktiivinen oppositio. – *Virittäjä* 71 (3) s. 286–292.
- SAVIJÄRVI, ILKKA 1989: Hemmingin Piaen Cantiones -kokoelman sanavarat. – *Virittäjä* 93 (3) s. 297–308.
- SEPPÄNEN, UNTO 1929: Juhaniin kuivertautien piiri Seitsemässä veljeksessä. – *Virittäjä* 33 s. 133–142.
- SETÄLÄ, E. N. 1894: Oikeakielisyydestä suomen kielen käytäntöön katsoen II. – *Valvoja* 14 s. 190–217.
- SIHVO, HANNES 2006: Seppänen, Unto. – *Suomen kansallisbiografia* 8 s. 824–826. Studia Biographica 3. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SORAINEN, KALLE 1938: Siljon persoonallisuus hänen varhaisryiikkansa kuvakielensä valossa. – *Virittäjä* 42 s. 61–83.
- 1940: Asennoitumissuuntia Siljon ”Maan puoleen” -runoissa. – *Virittäjä* 44 s. 206–216.
- Suomen kirjallisuus I–VIII*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura / Otava 1963–1970.
- SÄRKKÄ, TAUNO 1987: Sanaston rikkaudesta ja sen mittaamisesta. – *Virittäjä* 91 (2) s. 129–137.
- TARKIAINEN VILJO 1901: Huomioita Volter Kilven ”Bathseban” tyylistä. – *Virittäjä* 5 s. 87–93.
- 1902: Volter Kilven ”Parsifalin” runotyylistä. – *Virittäjä* 6 s. 81–89.
- 1934: Kaarlo Nieminen Juhani Ahon sanataide. – *Virittäjä* 38 s. 470–476.
- 1938: Onko kieli vain ajatuksen ilmaisukeino? – *Virittäjä* 42 s. 3–20.
- TEPPO, HANNES 1928: Elias Lönnrot luonnonkuvaajana. – *Virittäjä* 32 s. 206–207.
- TUOMARLA, ULLA 1997: Kirjoittava minä suhteessa toiseen. Kerrontateknisiä huomioita Juha Siltalan kirjasta Miehen kunnia. – *Virittäjä* 101 (1) s. 49–65.
- VAULA, MARTTI 1948: Minna Canthin ”Pappin perhe” opetustehtävänä. – *Virittäjä* 52 (1) s. 9–15.

Komisario Palmu -romaanien paikannimistö ja realistinen Helsinki-kuva

Kirjailija Mika Waltari, joka oli syntyperäinen helsinkiläinen ja asui lähes koko elämänsä Helsingissä, on tunnettu tarakoista, eläväsistä Helsinki-kuvauksistaan. Kuuluisia kuvauksia ovat muun muassa *Suuri illusioni* (1928) ja Helsinki-trilogia *Isästä poikaan* (1942) (Järvelä 2019: 9–10; Envall 1994: 47–48). Tunnettuja Helsinki-romaaneja ovat myös Waltarin *Komisario Palmu* -teokset, vaikka niiden Helsinki-kuvausta onkin vähätelty. Kaupunkikuvan puutteen on katsottu johtuvan salapoliisikirjallisuuden kulta-ajan perinteestä, jossa jopa New Yorkin kalta-

set suurkaupungit kuvattiin tyypillisesti lähes idyllisinä. Esimerkiksi kaupunkien olemukseen kuuluvia sosiaalisia ongelmia tai yhteiskunnallisia jännitteitä kulta-ajan teoksissa ei juuri kuvata. (Ks. esim. Arvas & Ruohonen 2016: 42; Mäkelä 1994: 112.)

Komisario Palmu tuli lukijoille tutuksi vuonna 1939, kun ensimmäinen Palmu-teos *Kuka murhasi rouva Skrofin?* julkaistiin. Rikoskirjallisuutta ei vielä 1900-luvun alussa arvostettu kirjallisuuspiireissä, vaan genreä pidettiin kevyenä ja viihteellisenä. Waltarin *Palmu*-romaanin otettiin kuitenkin hyvin vastaan, ja sen